

6/11

Den okände premiärministern

DA ANDREW BONAR LAW begravs i Westminster Abbey den 5 november 1923 är hans mera berömda företrädare Asquith ha yttrat: "Det är alldeles riktigt att vi begravar den okände premiärministern vid den okände soldatens sida." Likaså respektlöst yttrade sig, enligt vad ett trovärdigt vittne berättat för mig, en annan tidigare premiärminister, liksom Asquith officiant (pallbearer) vid ceremonin; Balfour uttalade att "hädanefter kan man inte vägra någon premiärminister begravning i Westminster Abbey". Den förställning om Bonar Law som förmedla av detta ord blir i det hela bestående vid läsningen av biografier och memoarer från denna tid. Det är något konturlöst, ointressant, skugglikt över denne man, under tolv år högerns ledare, under sex år framstående medlem av skilda regeringar, under sju månader statsledare. Själv har jag ett litet minne av hur man betraktade honom från högerns väldiga massmöte vid Blenheim Palace i juli 1912; de som domnerade mötet var Edward Carson och F. E. Smith (sedan lord Birkenhead) med sin utsökta och äckliga blandning av elegans, fräckhet och välformat raseri, medan deras ledare Bonar Law verkade trist och temperamentslös som en rektor vid en skolavslutning. Hur kunde han, omgiven av lysande kolleger, nå och behålla ledarskapet, låg hans styrka just i det medelmåttiga och harmlösa — det är den fråga som tusentals åhörare och läsare måste ha gjort sig.

En ung Oxfordhistoriker, Robert Blake, har sökt lösa gåtan i sin officiella biografi, med tanke på den gängse uppfattningen om föremålet betitlad *The Unknown Prime Minister* (Eyre and Spottiswoode, 42 shilling). Det är en utmärkt bok, grundlig och balanserad, i mindre grad än de flesta engelska biografier av denna typ inriktad på att försköna och försvara den porträtterade. Här bjuds mycket nytt — främst ur handlingar i lord Beaverbrooks ägo — både om Bonar Law och om engelsk politik före, under och efter det första världskriget.

Andrew Bonar Law (Bonar är ett förnamn, men används nästan alltid som en del av efternamnet) föddes av skotska föräldrar i Kanada år 1858, men kom vid unga år till rika släktingar i Skottland, där han som skicklig mäklare på järnmarknaden och genom arv snabbt förvärvade en betydande

Bonar Law (till höger) och lord Beaverbrook.

förmögenhet. År 1900, med en praktiskt taget arbetsfri inkomst på åtskilliga tusen pund om året, gick han in i parlamentet som konservativ ledamot, blev uppskattad som kompetent talare i ekonomiska frågor och fick i Balfours "ministrar" (inte kabinet) en underordnad plats. Efter den liberala valsegern 1906 framträdde han som representant för "länsvännerna inom högern, men hörde inte till partiets ledande krets. Det väckte därför allmän förvåning då han efter Balfours nödvungna tillbakaträdande år 1911 på Carltonklubben valdes till partiledare; det ansågs allmänt att de båda främsta kandidaterna till posten frivilligt överenskommit om att stödja en tredje man, en "svart häst". Då kriget framkallade en koalitionsregering ingick Bonar Law självfallet i denna; i början av år 1921 nödgades han av sjukdom att ta avsked, men sedan Lloyd George och hans koalitionsstörtsats på ett annat berömt möte i Carltonklubben i oktober

1922 bildade Bonar Law — som inte var belastad av medlemskap i koalitionsministären — en rent konservativ regering. Sjukdomen (strupkräfta) drev honom än en gång från makten i maj 1923; några månader senare dog han.

Den här karriär finner även Blake det vara svårt att förklara. Bonar Law saknade glans och originalitet, betonas det, han hade intet intresse för idéer, inga politiska nyheter att förkunna, han var inte någon medryckande talare, och hans person ägde ej den lockelse som i brist på precisare uttryck brukar kallas magnetism. Delvis söker Blake enligt gammalt mönster se framgången som en konsekvens av dessa brister. Bonar Law var "genomsnittsmannen i stort format", han var "en mästare i det banala", hans åhörare hade "intresset att han i ord uttryckte vad de sedan länge tänkt".

Den personliga toftheten och tråkigheten tycks stå utom tvivel. I ungdomen var Bonar Law i någon mån intresserad av politisk och historisk litteratur; detta intresse tycks senare ha fallit bort; för konst och musik var han alltid likgiltig. Han avskydde sällskapsliv, utvecklade på budningar hela vidden av sin ledsnad och ledsamhet, blev tidigt nykterist, märkte inte vad han åt, längtade efter bridge, schack och tennis. Puritanismen var självklar men var inte förankrad i någon religiös tro. Ett tungsinne som kanske var något mer än spleen och som i varje fall ökades av personliga sorger — hustrun dog tidigt, två söner stupade i kriget — torde inför vänner och kolleger snarast ha varit en tillgång. Bakom tystnaden och melankolin anade man finess, djupsinne och vishet, det visar exempelvis Amerys minnesbilder, och som ofta i dylika fall kan det inte bevisas om de vändiga uttolkarna hade rätt eller ej. En någon gång framträdande självironi var i varje fall ett försönande drag. Då Max Aitken (sedan lord Beaverbrook), under tolv år Bonar Laws outtröttlige politiske impressario, efter ledarvalet 1911 uttalade "nu är ni en stor man, nu måste ni tala och uppträda som en stor man", svarade Bonar Law: "Om jag är en stor man, måste väldigt många stora män vara förfälskningsmän."

Obestriddligt är emellertid att Bonar Law med alla sina begränsningar var en utomordentligt dugande politiker. Han var inom några områden expert, hans minne var perfekt, hans sinne för taktik och rent av för intriger utpräglat. Bristen på fantasi och perspektiv gjorde det lätt för honom att gå upp i dagsfrågorna och att helhjärtat verka för partiets syften.

Till de stora nyheterna i Blakes bok hör att det snarast var genom en hänsynslös taktik som Bonar Law, assisterad och inspirerad av

Beaverbrook, vann ledarskapet inom sitt parti och därmed grundlade hela sin följande politiska karriär. De två populära aspiranterna på ledarskapet var Austen Chamberlain och Walter Long. De trädde inte frivilligt tillbaka; själva verket tvang Bonar Law dem att göra det. Han framträdde, trots att han lovat Chamberlain att inte tävla om posten, som kandidat, och Beaverbrook uppmanade hans anhängare att, om Chamberlain och Long inte gav upp, rösta på den av de båda som syntes ha de sämre utsikterna. På detta sätt lyckades Bonar Law, ehuru från början stödd av blott en liten minoritet, att sätta sådan skräck i sina medtävlare att de trädde tillbaka till hans förmån och tillsammans föreslog hans nominering. Det var en verklig kupp, möjlig genom att ledarvalet måste äga rum redan några dagar efter Balfours, vad själva tidpunkten beträffar, oväntade avgång. Man förstår att Chamberlain med sin nervösa iver att alltid vara gentleman — "he always played the game and he always lost it", skriver Churchill — under striden antecknade att han skulle vara lojal mot Bonar Law, men att det var svårt att inte bli förbittrad.

Detta sammanhang framgår med all tydlighet av Blakes skildring, ehuru försök att bortförklara och översläta här inte saknas. Även på n rad andra punkter får man ett mer eller mindre bestämt intryck av att Bonar Law drev sitt taktiska spel med mindre vanlig okänslighet, så när Asquith störtades 1916 (här är Beaverbrooks lysande skildring i "Politicians and the War" huvudkällan), när Lloyd George störtades 1922 och när Baldwin i stället för Curzon gjordes till efterträdare 1923.

Som partiledare vann Bonar Law sina sporrar på den irländska frågan ären före det första världskrigets utbrott. Det liberala förslaget om att ge Irland självstyrelse utan att undanta det engelsk-skotska Ulster ter sig nu, fyrtio år efteråt, kortsynt och brutalt, och förståelsen för de konservativas opposition har med åren stigit i den engelska debatten. Men högerns, av Ulstermännen under Edward Carsons ledning aktiviserade motstånd gick till sådana ytterligheter att ett inbördeskrig framstod som en närliggande möjlighet, då världskriget drev partierna att bordlägga frågan och ena sig i det nationella försvarets tecken. Fur långt högern och inte minst Bonar Law gick har knappast tidigare skildrats med samma fullständighet. I tal efter tal framställde Bonar Law den liberala ministären som en grupp halvt förrädiska partigångare, vilkas mål var att även till priset av imperiets sönderbrytande behålla den politiska

makten; Lloyd George, som Bonar Law sedan allierade sig med, och Churchill, som han alltid betraktade som en intelligent skojare, var de främsta målen för angreppet. Blake relaterar i detalj högerns planer på att genom överhuset hindra antagandet av den årligen förnyade lagen och att därigenom göra det omöjligt för regeringen att begagna militär för den tilltänkta självstyrelselagens genomförande. Efter Blakes bok kan man knappast tvivla på att högerledningen var beredd att bruka revolutionärt våld.

De ledande högermännen försvarede sitt uppträdande — och i mycket godtar Blake deras resonemang — med att en engelsk majoritet var emot självstyrelseförslaget och att i varje fall nyligen till överhuset beviljades äga rum innan det slutligt behandlades. Men det framgår i själva verket tydligt av Blakes redogörelse att rent maktpolitiska spekulationer spelade en avgörande roll. Högern ville inte ha en sådan kompromiss som återställde Ulster mot irländska övergrepp, ty man var, som Bonar Law skrev, "rädd för att många människor skulle finna dessa förslag så rimliga att Ulster inte vore berättigat att göra motstånd och att sålunda den irländska frågan skulle bli avgjord". Liberalerna drevs av de irländska nationalisterna, vilkas röster de behövde för att bevara makten; högern drevs till extremism i hopp om att nya val skulle ge dem makt; detta de stora partiernas spel med Irland och Ulster som brickor måste i efterhand betraktas som en förfällsperiod i brittisk politik.

Den bild man i detta och andra sammanhang får av Bonar Law är inte sympatisk. Han är börsspelaren, som med samma kyla och hårdhet räknar med taktiska insatser i politiken som då han opererade i hausse och baisse på järnmaknaden i Glasgow. Hos få brittiska politiker under senare tid tycks maktsträvandet i så ringa grad ha mildrats och förgyllits av idealism och storslagna planer som hos "den okände premiärministern".

HERBERT TINGSTEN